

MİLLİ KÜTÜPHANE'DE BULUNAN
ESKİ HARFLİ TÜRKÇE
TIP KİTAPLARI

Prof. Dr. Adnan ATAÇ
Dr. Öğr. Üyesi Fuat İNCE

© Copyright 2022

Bu kitabın, basım, yayın ve satış hakları Akademisyen Kitabevi A.Ş.'ne aittir. Anılan kuruluşun izni alınmadan kitabın tümü ya da bölümleri mekanik, elektronik, fotokopi, manyetik kayıt ve/veya başka yöntemlerle çoğaltılamaz, basılamaz, dağıtılamaz. Tablo, şekil ve grafikler izin alınmadan, ticari amaçlı kullanılamaz. Bu kitap T.C. Kültür Bakanlığı bandrolü ile satılmaktadır.

ISBN

978-625-8155-05-1

Kitap Adı

Milli Kütüphanede Bulunan
ESKİ HARFLİ TÜRKÇE TIP KİTAPLARI

Yazarlar

Prof. Dr. Adnan ATAÇ
ORCID iD: 0000-0002-0302-3879
Dr. Öğr. Üyesi Fuat İNCE
ORCID iD: 0000-0002-2887-7512

Yayın Koordinatörü

Yasin DİLMEN

Sayfa ve Kapak Tasarımı

Akademisyen Dizgi Ünitesi

Yayıncı Sertifika No

47518

Baskı ve Cilt

Vadi Matbaacılık

Bisac Code

LAN000000

DOI

10.37609/akya.1585

GENEL DAĞITIM
Akademisyen Kitabevi A.Ş.

Halk Sokak 5 / A Yenışehir / Ankara

Tel: 0312 431 16 33

siparis@akademisyen.com

www.akademisyen.com

Önsöz

Son yapılan araştırmalarda, tahta kalıplarla ilk baskı örneklerinin doğu Asya'da V. yüzyıldan itibaren Uygur Türkleri ve devamında VIII. yüzyıldan itibaren Çinliler tarafından kullanıldığı tezi öne çıkmaya başlamıştır. Basılı örneği British Library'de bulunan ilk kitabın, Çin'de 11 Mayıs 868 tarihinde basılmış “Diamond Sutra” olduğu kabul edilir. Daha sonra batıya yapılan göçler ve ticari yollarla Avrupa'da da öğrenilen bu teknik geliştirilmiş ve 1446-50 yıllarında Almanya'da Johannes Gutenberg (1399-1468) tarafından bugünkü matbaacılığın ilk uygulamaları başlatılmıştır.

Osmanlı Devleti sınırları içinde ilk matbaa, yaygın bilinen tarihin çok öncesinde II. Bayezid (1481-1512) zamanında açılmıştır. İlk matbaa, İspanyadaki engizisyon zulmünden kaçan Musevi David ve Samual İbn Nahmias kardeşler tarafından 13 Aralık 1493'te İstanbul'da kurulmuştur. Bu matbaada basılan ilk kitap, Yakup ben Asher'in “Arba'ah Turim” eseridir. Daha sonra 1510'da Selanik'te, 1519'da Halep'te, 1554'te Edirne'de, 1605'te Şam'da, 1646'da İzmir'de yeni matbaalar da kurulmuştur. İstanbul'da ikinci matbaa 1567'de, üçüncü matbaa da 1627'de kurulmuştur.

Türkçe baskı yapan ilk matbaa ise Osmanlı Devleti'nin Paris Elçisi Yirmisekiz Çelebi Mehmet Efendi'nin (-1732) oğlu Çelebi Sait Mehmet Efendi (-1761) ile Macar asıllı İbrahim Müteferrika'nın (1674-1745) ortak girişimleri sonucunda, Padişah III. Ahmet (1703-1730) döneminde, Sadrazam Nevşehirli Damat İbrahim Paşa'nın (1660-1730) desteği ile 1727 yılında İstanbul'da açılmıştır.

Vankulu Mehmet Efendi'nin (-1592), Cevheri'nin (-1010) yazdığı Arapça es-Sihâh adlı eserden çevirdiği “Kitab-ı Lüğt-ı Vankulu” adlı iki ciltlik sözlük, 31 Ocak 1729'da bu matbaada basılıp yayımlanan ilk eserdir.

“Darü't-Tibaa'tül-âmire” adı verilen bu matbaada basılan ilk Türkçe tıp kitabı ise, Hekimbaşı Mustafa Behçet Efendi'nin 1817 de basılan “Tertib-i Ecza” adlı risa-

lesidir. Bu risale 14 sayfa olup, Mehmed Edip b. Mehmed Derviřin, “Nehcetü’l Menâzil” adlı kitabının sonuna eklenerek yayımlanmıştır. (Milli Kütüphanede kaydına rastlayamadığımız bu kitap; Erzurum Atatürk Üniversitesi Kütüphanesinde bulunan Seyfeddin Özege’nin bağısladığı kitaplıkta, BDK - ÖZEGE 15333’de kayıtlıdır. Bu kitap, Resulzâde Mehmed Edib b. Mehmed Derviř yazarlı, 256+14 sayfalı olup, İstanbul’da Darü’t-Tıbaatü’l-âmire matbaasında, 1817 (Hicri: 1232) yılında basılmıştır.)

14 Mart 1827’de İstanbul’da açılan Tıbhane-i Amire’de eğitimin Türkçe olmaması, Türkçe tıp kitaplarının basımının uzun süre sınırlı sayıda kalmasına sebep olmuştur. Önce 1867’de açılan Mekteb-i Tıbbiye-i Mülkiye’de (Sivil Tıp Okulu) sonra da 1870’de Mekteb-i Tıbbiye-i Şahane’de (Askeri Tıp Okulu) başlatılan Türkçe tıp eğitiminin ardından, Türkçe basılan tıp kitaplarının sayısında artış olmuştur. 1900’lü yıllarda gittikçe artan tıp kitapları basımı, Türkçe tıp eğitiminin yaygınlaşması ile önemli sayılara ulaşmıştır.

Bugüne kadar ülkemizde basılan Türkçe tıp kitaplarının sayısı, adları veya özellikleri ile ilgili bilgiler henüz tam ve yeterli değildir. Özellikle Latin harflerinin kabul edildiği 1 Kasım 1928 tarihine kadar basılmış Arap harfli Türkçe tıp kitaplarına ait bilgiler daha da sınırlıdır.

Bu araştırma, kitapların adları ve özelliklerinin ne olduğuna ilişkin yapılan çalışmalara bir katkıda bulunabilmek amacı ile Arap harfleri ile basılmış Türkçe tıp kitaplarının en çok bulunabileceği yer olan Milli Kütüphanede yapılmıştır. Arap harfleri ile basılmış bu kitaplar Milli Kütüphanede “EHT” (Eski Harfli Türkçe) kodu ile kaydedilmiştir. Bizde bu çalışmada “Eski Harfli Türkçe” adlandırmasını kullandık.

Milli Kütüphanede bulunan ve 1817-1928 yılları arasında basılmış eski harfli Türkçe tıp kitaplarının, kütüphane fişlerindeki ve kataloglardaki kayıtları araştırılırken şu yöntem uygulanmıştır.

Öncelikle yaklaşık 5000 adet olan tıp konulu bütün fişler taranmıştır. Bu taramada EHT kodlu 734 fiş belirlenmiş, fiş bilgileri bilgisayar ortamına aktarılmış, bunların içinden tekrarlanan bilgiler ayıklanarak 445 kitap kaydı elde edilmiştir. Daha sonra 1964-1968 yılları arasında 8 cilt halinde basılmış olan, Milli Kütüphanede bulunan Arap Harfli Türkçe Kitaplar Kataloğu taranmış, tıp ile ilgili bulunan kitap bilgileri fiş kayıtları ile karşılaştırılmış ve fişlerde olmayan 561

kitap kaydı daha belirlenerek listeye eklenmiştir. Daha sonra farklı adlar altında tekrarlanan bilgiler yeniden değerlendirilip birleştirilmiş ve son olarak 882 kitap bilgisi elde edilmiştir.

Bu bilgiler, kitapların “yazar adlarına” göre sıranalarak sunulmuştur. Her kitabın yazarı, kitabın adı, basıldığı yıl, basıldığı yer, Milli Kütüphanede (MK) buldukları yer numaraları ve özellikleri (sayfa sayısı, ebadı, baskıları, varsa çevireni, fiş, katalog veya diğer kaynaklardan elde edilen bilgiler vb.) 882 paragraf halinde verilmiştir. Bunların içinde 127 kitabın yazarı belli değildir. Yazarı belli olmayan kitaplar, yazar adına göre yapılan sıralamanın sonunda, basıldığı yıla göre verilmiştir. Basıldığı yılı belli olmayanlar başta yer almıştır.

Ayrıca araştırmacılara kolaylık olması amacıyla “kitap adı” ve “basıldığı yıllara” göre yapılan iki sıralama da son bölümde yer almıştır.

Kitapların basım tarihleri belirlenirken, Miladi yılların yanında parentez içinde Hicri yılları da verilmiştir. Orjinal basım yılları, Miladi yıla çevrilirken, Milli Kütüphane kataloglarında kullanılan yöntem göz önünde bulundurulmuş, özellikle Hicri oldukları belirtilmeyen tarihler, Rumi olarak kabul edilmiş ve Miladi karşılıkları buna göre belirlenmiştir.

Kitapların yazarları ve özellikleri belirtilirken, Milli Kütüphane kayıtlarında yazılı bilgiler dikkate alınmış, kitaplar hakkında başka kaynaklardan elde edilen bilgiler de yerine göre parentez içinde ya da notlar halinde eklenmiştir. General rütbesinde olanlar Gnrl. olarak belirtilmiş, ancak yaygın biçimde adında Paşa rütbesini kullananlar değiştirilmemiştir. Daha anlaşılır olması açısından; kitaplarda bulunan levhalar, tablo olarak (kitabın adında geçtiği için değiştirilmemiştir), planlar plan olarak belirtilmiştir.

Kitapların ebatlarını belirten işaretlerden; 8°: kitap yüksekliğinin 0-25 cm. arasında, 4°: 25-35 cm. arasında, 2° ise 35-45 cm. arasında olduğunu göstermektedir. Bu işaretler Milli Kütüphane kayıtlarında verildiği gibi kullanılmıştır.

Milli Kütüphane bilgilerinde birçok yabancı yazarın adı, orijinalleri okunamadığı için, okunabilen harflerin yan yana yazılması şeklinde yer almıştır. Bu adlardan orijinalleri bulunanlar düzeltilmiş, ancak bulunamayan adlar yine oldukları gibi bırakılmıştır.

Bu araştırmada yer alan tıp kitaplarının seçiminde; tıp eğitimini ilgilendiren kitapların yanısıra koruyucu ve tedaviye yönelik tıp bilgilerini içeren kitaplar dik-

kate alınmış, ayrıca genel kültür kapsamına girebilecek sağlık ile ilgili kitaplar ile kitap dışı risale, yönetmelik ve talimatname gibi sağlığı ilgilendiren çeşitli basılı dokümanlara da yer verilmiştir.

Araştırmanın birinci aşamasını oluşturan, kütüphanedeki fişlerin taranması sonucunda elde edilen bilgiler, IV. Türk Tıp Tarihi Kongresi'nde bildiri olarak sunulmuş, araştırmanın tamamının sonuçları bu kitapta yer almıştır. Ulusal kültür tarihimizin bütün yönleriyle ortaya çıkarılmasında ve doğru yorumlanmasında en önemli kaynaklar, yazılan ve basılan eserlerimizdir. Bu kitabın yazılmasındaki amaç, ilgili araştırmacılara bir katkıda bulunabilmek ve tıp tarihimizde önemli yeri olan tıp kitaplarımız ile ilgili belirli bir döneme ait bilgilerinin ortaya çıkarılmasında bir adım atmaktır.

Uzun ve zorlu bir araştırma ve bilgi toplama süreci yaşanan çalışmalar sırasında her kolaylığı gösteren; Milli Kütüphane'nin önceki başkanlarından Sayın Tuncel Acar'a, Materyal Değerlendirme Şube Müdürlerinden Sayın Hasan Soyak'a, Yazma Eserler Şube Müdürlerinden Sayın Dursun Kaya'ya, bilgi ve yönlendirmeleri ile desteğini esirgemeyen Sayın Prof. Dr. Esin Kahya'ya ve bilgilerin toplanması, bilgisayar ortamına aktarılması, düzenlenmesi ile kitap tasarımının ortaya çıkarılmasında büyük bir özveri ile yardımlarını esirgemeyen Sayın Şermin Beşir ve Selda Salman Acar ile kütüphanecilik konusunda verdiği bilgiler ve her zaman gerçek dostluğunu kalbimizde hissettiğimiz Sayın Bilge Gökçe Tezel ile bu kitabın uzun süren basılma sürecinde desteği olan ve basılmasını sağlayan Lokman Hekim Üniversitesi Mütevelli Heyeti Başkanı Sayın Dr. Mehmet Altuğ ile Lokman Hekim Üniversitesi Rektörü Sayın Prof. Dr. Bülent Gümüşel, Akademisyen Kitabevi ve emeği geçen herkese ne kadar teşekkür edilse azdır.

Prof. Dr. Adnan ATAÇ

Dr. Öğr. Üyesi Fuat İNCE

İçindekiler

Yazar Adına Göre Sıralama	1
Yazarı Bilinmeyen Kitaplar	171
Kitap Adına Göre Sıralama	201
Kitapların Basıldığı Yıllarına Göre Sıralaması	231
Yararlanılan Kaynaklar	263

YARARLANILAN KAYNAKLAR

- ADIVAR, A. A.: Osmanlı Türklerinde İlim, İstanbul, 1982.
- AKYÜZ, Y.: Türk Eğitim Tarihi, Ankara, 1989.
- ASIMOV, I.: Asimov's Biographical Encyclopedia of Science and Technology, 2. bs., London and Sydney, 1978.
- BAYTOP, T.: Eczacı Hocalar - Türkiye Eczacılar Almanığı 55, İstanbul, 1985.
- BAYTOP, T.: Türk Eczacılık Tarihi, İ.Ü. Yayınları No: 3358, İstanbul, 1985.
- DİNÇ, G.: Arap Harfleri İle Türkçe Basılmış Tıbbi Süreli Yayınlar Üzerine Bir İnceleme, I ve II, Tıp Tarihi Araştırmaları, Sayı: 4 ve 5, İstanbul, 1993.
- ERDEN, F.: Türk Hekimleri Biyografisi, İstanbul, 1948.
- ERGİN, O.: Türk Maarif Tarihi, İstanbul, 1977 Eski Harfli Türkçe Süreli Yayınlar Toplu Kataloğu, Kültür ve Turizm Bakanlığı, Milli Kütüphane Başkanlığı Yayınları, Ankara, 1987.
- GARRISON, H. F.: History of Medicine, 4. bs., Philadelphia and London, 1929.
- GAZİ AHMET MUHTAR PAŞA: Takvimü's-Sinin, Hazırlayan: Dağlı Y., Pehlivanlı H., Ankara, 1993.
- HATEMİ, H. H. : Dr. Kasımızzettin'in "Kolera ve Mekke'de Hijyen" adlı Fransızca Eseri, Tıp Tarihi Araştırmaları, Sayı: 2, İstanbul, 1988.
- KAZANCIGİL, A., SOLOK, V.: Türk Bilim Tarihi Bibliyografyası, (1850 - 1981), İstanbul, 1981.
- KAZANCIGİL, A., SOLOK, V.: Türk Tıp ve Tabii İlimler Tarihi Bibliyografyası, (1923 - 1973), İstanbul, 1973 Milli Kütüphanede Mevcut Olan Arap Harfli Türkçe Kitapların Muvakkat Kataloğu, 8 Cilt, Ankara, 1964-1968.
- ÖMER, B.: Nevsâl-i Afiyet, Alem Matbaası, İstanbul, 1315.
- ÖZEĞE, S.: Bağış Kitapları Kataloğu, Hazırlayan: Ali Bayram, M. Sadi Çöğenli, 4 Cilt, A.Ü.Yayını No: 2-4, Erzurum, 1-2. c: 1978, 3-4. c: 1980.
- ÖZEĞE, S.: Bağış Kitapları Ek Kataloğu, Cilt: 5, Atatürk Üniversitesi Basımevi, Erzurum, 1973.
- ÖZEĞE, S. M.: Eski Harflerle Basılmış Türkçe Eserler Kataloğu, İstanbul, 1. c: 1971, 2. c: 1973, 3.c: 1975, 4. c: 1977, 5. c: 1979.
- REMZİ, A.: Miftâh-ül Kütüp ve Esâmî-i Müellifin Fihristi, İstanbul, 1346.
- SAĞLAM, T. S.: Nasıl Okudum, İstanbul, 1981.
- SÖZEN, N.: Türk Kulak, Burun, Boğaz Bibliyografyası, 1876 - 1978, Y.Ü. Cerrahpaşa Tıp Fakültesi Yayınları, Rektörlük No: 2545, Dekanlık No: 58, İstanbul, 1978.
- TAHİR, B. M.: Osmanlı Müellifleri, Matbaa-i Âmire, İstanbul, 1-2. c: 1333, 3. c: 1342.
- TAHSİN, R.: Tıp Fakültesi Tarihçesi (Mir'at-ı Mekteb-i Tıbbiye), Eklerle Yayınlayan: Kazancigil, A., İstanbul, 1991 Türkiye Basmaları Toplu Kataloğu, Arap Harfli Türkçe Eserler (1729 - 1928), Ankara, 1990.
- UNAT, E. K.: Osmanlı İmparatorluğunda Bakterioloji ve Viroloji, İ.Ü. Cerrahpaşa Tıp Fakültesi Yayınları: Rek. No: 1568, Dek. No: 4, İstanbul, 1970.
- UNAT, E. K.: Bakteriolog Dr. Hasan Zühtü Nazif Bey (1861 - 1897), Tıp Tarihi Araştırmaları, Sayı: 3, İstanbul, 1989.
- UNAT, E. K.: 50 Yıl Önce Ölen 8 Büyük Türk Hekimi İçin Anma Töreni Kitabı, İstanbul, 1986.
- UNAT, F. R.: Hicri Tarihleri Miladi Tarihe Çevirme Kılavuzu, Ankara, 1974.
- UZLUK, F. N.: Hekimbaşı Mustafa Behçet Efendi'nin Bilinmeyen Bir Eseri, A.Ü. Tıp Fak. Mecmuası, Cilt: 3, Sayı: 11, Ankara, 1970.
- ÜNVER, S.: İsmail Saib Efendi Hoca (1871 - 1940) ve Tıp Tarihimiz, Türk Tıp Tarihi Arşivi, Cilt: 4, No: 16, İstanbul, 1940.
- YILDIRIM, N.: Türkçe Basılı İlk Tıp Kitapları Hakkında, Journal of Turkish Studies, Vol.: 3, Cambridge, 1979.